

Dinlerin Gen Teknolojisi, Ötenazi ve Organ Nakline Karşı Tutumları

Prof. Dr. M. Saim Yeprem

Efendim, hepinizi saygıyla selamlarım.

Ben, burada başlığı teşkil eden konuların genel İslam kültüründeki yeri ile birlikte daha ziyade Diyanet İşleri Başkanlığı'mızın en yüksek karar ve danışma organı olan ve üyesi bulunduğum Din İşleri Yüksek Kurulu'nun bu konudaki uygulamalara yönelik kanaatleri istikametinde konuyu ele alacağım.

Öncelikle, İslam dini genelde teknolojilere ve bu arada gen teknolojisine, mücerret bilimsel bir çalışma olarak nasıl bakar? Uygulamaya yönelik sonuçları itibariyle konuyu nasıl değerlendirir? Bu soruların cevaplarını arzedeceğim.

Konuya sırf bilimsel çalışmalar, sadece laboratuvar çalışmaları olarak baktığımız zaman bu çalışmaların; hem insanlar üzerinde, hem hayvanlar üzerinde, ve hem de bitkiler üzerinde olması arasında fark gözetmeksizin, bilimin gelişmesi açısından İslam dininin her türlü çalışmaya olumlu baktığını söylemek gerekir. Pozitif bilimlerin, olayların nasıllarını açıkla-

makla meşgul olduğunu nazar-ı itibara alırsak, Kur'an-ı Kerim'in bu konudaki çabaları teşvik ve hatta emrettiğini ifade edebiliriz. Kur'an'ın pek çok ayetinde, yaradılışın nasıl olduğunun, yaratma fiilinin nasıl gerçekleştirildiğinin araştırılması istenir. "Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır! Göğe bakmıyorlar mı, nasıl yükseltilmiştir! Dağlara bakmıyorlar mı, nasıl dikilmişlerdir!"(Ğâşiye 88/17-19). Bu âyetlerde ve daha bir çoğunda görüldüğü gibi, kainattaki bu yapının nasıl meydana geldiğinin araştırılması Kuran'ın emridir ve hepimizin bildiği gibi, bunların nasilini araştıran alanlar da pozitif bilimlerdir. Bu açıdan teknolojinin ve bilimin gelişmesi konusundaki her çeşit araştırma ve çalışma, ayırım belirtilmeksizin, Kur'an-ı Kerim'in teşvikiyle desteklenen bir çabadır.

Benden önceki konuşmalardan birinde Hiroşima'ya atılan atom bombasından da söz edildi. Atom bombasıyla ilgili çalışmalar da İslam dininin emrettiği tip çalışmalardır. Hatta insanlığa zarar verecek bilimsel gelişmeleri araştırmak da İslam'ın emrettiği bir çalışmadır. Çünkü insanlığın zararına olan ilmi gelişmelerin mahzurları, onun mahiyetini ve mekanizmalarını araştırmadan, önleyici tedbirlerin alınması mümkün olmaz. Büyük İslam düşünürlerinden Gazzâli "ben şerri öğretirim ama şerr için değil, şerrden korundurmak için" demek suretiyle bu ana fikri ortaya koymuştur. Siz, gen teknolojisinin, insanlığın tahribi alanında kullanılması tehlikesini, ancak bu araştırmalar sonunda öğrenebilirsiniz ve herhangi bir şekilde böyle bir uygulamaya geçildiği zaman, ona karşı tedbirlerin nasıl alınacağını da yine bu araştırmalar sayesinde görebilirsiniz. Nitekim bu mantığın Kuran-ı Kerim' deki karşılığı: "Onlara karşı kuvvet bakımından gücünüzün yettiği kadar hazırlıklı olun" (Enfâl 8/60). Yani denk çalışmaların karşılığı, denk karşı çalışmaların yapılması emriyle ifade edilebilir. O bakımdan biz, İslam dininin gen teknolojisi başta olmak üzere bütün teknolojilerin bilimsel araştırma, keşfetme, inceleme, artı-eksi

yönleriyle her çeşit hazırlığın yapılması açısından, bu çalışmalarını desteklediğini söylüyoruz.

Şimdi, bütün bu çabalar sonunda elde edilen sonuçların uygulama alanı, bizi ilgilendiriyor. İşte bu uygulamada İslam dininin, insanlığın felaketine, tabiatın yok edilmesine, varlığın dejenere olmasına, dengenin bozulmasına ve tahmin edemediğimiz her çeşit zararlı sonuçların ortaya çıkmasına yol açan uygulamaları ve çalışmalarını tasvip etmesi mümkün değildir.

Bu genel ifade altında biraz detaya girmek istiyorum:

Özellikle gen teknolojisi, bitkilerde, hayvanlarda ve insanların gıdalarını temin eden maddelerde, -işte bu toplantıda, hormonlu gıdalardan bahsedildi- eğer bunlar, tabiat dengesini bozacak şekilde, insanlığın sağlığına zarar verecek şekilde kullanılacaksa, bu uygulamaları serbest görmek ve dini tabirle, caiz olduğunu söylemek, mümkün değildir.

Gen teknolojisinin insanlarla ilgili uygulanmasına geçmeden önce insanın tarifine ihtiyaç vardır. Biraz önce Sn. Baranzke, Katolik düşüncesinin dayanaklarını söyledi. Büyük ölçüde katıldığımız, hatta paralel düşündüğümüz bu noktada, onları tekrar etmeyeceğim. Daha önce yapılan tarihi açıklamalarda, İslam fıkhnının geleneksel açıklamalarında, anne karnında belirli süreler geçtikten sonra, insan, varlık olarak kabul ediliyordu. Bugün vardığımız nokta, bu açıklamaların artık sadece tarihi değer taşıdığı şeklindedir. Şimdi, insan varlığının tanımında yeni bir kriter kabul edildi:

Bugün artık biz, döllenme anının "zigot"u, müstakil bir insanın oluşma aktivitesinin başladığı an olarak, ferdin başlangıç anı olduğunu ve insanın fert olarak sonunu da beyin ölümü olarak kabul ediyoruz. Bir insan döl-

lendiği andan beyin ölümünün gerçekleşeceği ana kadar, sadece insan olduğu için, başka herhangi bir özelliğinden dolayı değil, sadece insan olduğu için saygıya değer, korunmaya değer bir varlık olarak kabul edilmelidir. Biraz önceki konuşmacıdan da dinlediğimiz gibi, insan Allah'ın yeryüzünde "halife" olarak yarattığı bir varlıktır: "Hani, Rabbin meleklerle, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım demişti." (Bakara 2/30)

İslam düşünce sisteminde Gazzâli geleneğinde, Allah'ın sıfatları, insanlarda var olan sıfatlar cinsinden bildirilmiştir. Bunu bir yansıma olarak düşünürsek, bizde ne kadar sıfat varsa Allah'ın sıfatlarının da aynı kelimelerle ifade edildiğini, başka bir söylemle, Allah'ta ne kadar sıfat varsa o sıfatlardan bizde de var olduğu şeklinde söyleriz. Yani, sanki yeryüzündeki modelidir insan, Allah'ın. Böyle olunca yaratma kavramı, bizim yapıp etmelerimizle, Allah'ın yapıp etmeleri arasındaki farkı ifade etmekten ibaret olur. Önce yaratmanın ne olduğunu, Allah'ın yaratmasının ne anlama geldiğini ortaya koyarsak bu, gen teknolojisinin uygulamasında yapılan işlerin, Allah'ın yaratmasına müdahale midir? değil midir? şeklindeki yoruma yardımcı olacaktır.

Biz Allah'ın yaratmasının, yaratma fiilinin, gözlemlediğimiz biçimde gerçekleştiğini ve bunun da sebepler ve sonuçlar ilişkisi şeklinde olduğunu görüyoruz. Bu olayın bir kısmını sebepler kısmını biz hazırlıyoruz, bu kısım bizim yapmamızla gerçekleşiyor, ama sonucu sadece gözlemleyerek bekliyoruz. İşte yaratma fiili böyle seyrediyor. Laboratuarda oluşturduğumuz embriyo da bizim yarattığımız değil, o da yine Allah'ın yaratma şekillerinden biridir. Biz sadece bu yaratma fiilinde sebepleri hazırlıyoruz. O halde bazı çevrelerin gen teknolojisinin uygulanmasındaki mahzurlu tarafın, Allah'ın yaratmasına müdahale olduğunu

söylemelerini çok uygun görmüyoruz. Çünkü yaratma zaten böyle gerçekleşiyor. Ancak bizim bu yaptığımız işlemlerin sonuçları hayır veya şer olarak nasıl sonuçlanacaksa, bu sonuca göre değer kazanacaktır.

Şimdi insan varlığı, eğer zigotla beyin ölümü arasında bir bütün olarak kabul edilirse, özellikle tüp bebek yönteminde, anne karnına implantasyon (implantation) gerçekleşmeden önceki dönemde, genler ve kromozomlar üzerinde herhangi bir müdahale, onun özellikle multipotent karakter kazanıp, mesela, 8 hücrelik blastokist (blastocyst) haline geldiği zaman preimplantasyon genetik tanısı, PGD, için bir hücrenin alınması, yedi hücreyle implantasyonun gerçekleşmesi, ileride ciddi problemler doğurabilecek nitelikte ve riskte görülüyor. Bugün için preimplantasyon genetik tanısı için alınan bir hücrenin, hiçbir mahzuru olmadığı söyleniyorsa da, bugünkü teknolojiye, eğer yedi hücreli bir implantasyon gerçekleştiği takdirde ileride (10-20 sene sonra) ne gibi sonuçlar doğuracağını önceden kestirmek mümkün değildir. Biz IVF uygulamalarında preimplantasyon genetik tanıya olumlu cevaplar verirken, bu riskin de göz önünde bulundurulmasını önemle vurguluyoruz. Ama, bugün için, 5.000 civarında olduğu söylenen genetik hastalıkların, önceden teşhis edilerek arızalı, hastalıklı bebek doğumunu önlemek uygundur deniyorsa da, bu artık insan hüviyetini kazanmış olan embriyonun yok edilmesi anlamına geldiği için, olumlu bakmak mümkün değil.

Blastokist, eğer genetik tanısı sonucunda arızalı, hastalıklı genler taşıdığı zaman, imha edilecekse bunu uygun görmüyoruz. İmplantasyondan sonra ise anne sağlığı söz konusu olmadığı takdirde müdahalenin yine uygun olmadığı kanaatindeyiz. Sadece uzmanların implantasyondan sonra, embriyonun hangi safhasında olursa olsun, doğana kadar anne sağlığının tehlikesi dışındaki bir sebeple imha edilmesine, öldürülmesine

cevaz verilmesinin mümkün olmadığı sonucuna vardık.

Bu bakımdan biz, Dünya Sağlık Teşkilatının insan sağlığını, “insanın beden, ruhen ve sosyal bir varlık olarak tam iyilik hali” şeklindeki tanımını esas alıp, çocuk sahibi olmanın da bir hak olduğunu, olmamanın da bir hastalık olarak mütalaa edilmesi gerektiğini ve bunun için IVF, in vitro fertilization (tüp bebek) şeklindeki uygulamaların da İslam dini açısından olumlu görüldüğü sonucuna vardık. Ancak annenin herhangi bir arızası sebebiyle başka yerden yumurta nakli veya erkek eşin sperm üretmedeki yetersizliği veya imkansızlığı nedeniyle, sperm nakli sebebiyle bir tüp bebek yönteminin olumlu görülemeyeceği sonucuna da vardık. Hatta nikahlı eşler arasında materyallerin temin edilmesi şartıyla klonlamanın genetik arızaların giderilmesi teknolojisi geliştiği takdirde, onun bile, caiz olabileceği sonucuna vardık. Ancak materyallerin her hal ü karda evli çiftlerin kendilerinden temin edilmesi gerektiği, tabii vurgulanmalıdır.

Genetik düzenlemelerle, eğer bir hastalığın tedavi imkanı varsa, seleksiyon için değil, tedavi etmek için, genetik müdahaleye izin verilmesi gerekir diye düşünüyoruz. Ancak ileride hastalıklı olacağını önceden tespit edelim, ve baştan bunu imha edelim, şeklindeki düşüncenin uygun olmadığını ifade etmiştik. Bu tarzda tespit edilen embriyoların itlaf edilme yerine, laboratuarlarda kök hücre çalışmalarında, bilimsel gelişmenin ilerlemesi için deneylerde kullanılmasında da bir mahzur olmadığı sonucuna vardık.

Genlerle ilgili kısmı burada bitirdikten sonra, ötenaziyle ilgili 1-2 cümle söyleyeyim. Ötenazi İslam dinin genel prensipleri açısından hiçbir şekil ve sebeple caiz görülebilecek nitelik taşımamaktadır. İnsanoğlunun ne kendi hayatı üzerinde söz hakkı vardır, ne de başkasının hayatı üzerinde. O bakımdan eğer amansız hastalık, sonsuz acılar içinde hastalık söz konusu

olsa bile, Allah'tan umudun kesilmemesi gerektiği Kur'an emri olduğundan, ötenaziye cevaz vermenin mümkün olmadığını düşünüyöruz. Ancak acıları azaltmak için çok çeşitli tedbirler alınabilir.

Organ nakli konusunda da sorulara Din İşleri Yüksek Kurulu'nun verdiği cevap şöyledir:

Ölüden organ almanın, ki hayatında bağış yapmış olması veya sahipleri tarafından organ alınmasına izin verilmesi, ticari maksat güdülmemesi, canlıdan organ alınmasının ise tıp uzmanları tarafından o kişiye hiçbir zaman zarar vermeyeceğinin ifade edilmesi gibi şartlara bağlı olarak, mümkün, caiz ve hatta bazen de gerekli olduğu sonucuna varıldı.

Teşekkür ederim.